

บทบาทผู้นำกับกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาชุมชน

LEADERSHIP ROLE AND COMMUNITY DEVELOPMENT CONCEPTUAL

สมพงษ์ เกษานุช, ธนู ทดแทนคุณ, เบญจรงค์ พันสะอาด

Sompong Kesanuch, Thanu Thodthankhun, Benjarong Peunsaad

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi

สัณญา เคนาภูมิ

Sanya Kenaphoom

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

rajabhat mahasarakham university

ชินนภา นันแดง

Chuennapa Nundaeng

บ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดหนองคาย

NongKhai Shelter for Children and Families

เกษภา ผาทอง

Ketsada Phathong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nongkhai Campus

E-mail : sompongek@gmail.com

บทคัดย่อ

การพัฒนาชุมชนเป็นการเสริมสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เพื่อให้ความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนดีขึ้น “ผู้นำชุมชน” เป็นแกนหลักสำคัญที่จะนำพาชุมชนไปสู่เป้าหมาย ดังนั้นผู้นำจะต้องปรับบทบาทให้สอดคล้องกับบริบทแห่งการพัฒนาโดยต้องเป็นผู้รับฟังเพื่อรับทราบสภาพปัญหาและวางแผนแนวทางในการแก้ไขโดยสร้างความรู้สึกร่วมและโน้มน้าวใจของคนในชุมชนให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาและสร้างให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่าของชุมชน นอกจากนั้นจะต้องเป็นผู้นำในการนำสมาชิกในชุมชนลงมือกระทำอย่างจริงจัง อดทนทั้งกำลังกาย กำลังสติปัญญา และสรรพกำลังที่ตนมีอยู่เพื่อให้ชุมชนไปสู่เป้าหมาย ดังนั้นผู้นำต้องพัฒนาศักยภาพของตนให้เป็นนักคิด นักวิเคราะห์ ตลอดจนการเป็นนักวางแผน เพื่อสร้างกระบวนการทัศน์ในการแสวงหารูปแบบการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพหรือบริบทของชุมชน ซึ่งกระบวนการทัศน์ในการพัฒนานั้นควรเริ่มจากการสร้างผู้นำเพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ร่วมและพัฒนาคนในชุมชนร่วมเป็นทีมงานในการพัฒนาเพื่อปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานของชุมชน พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายร่วมกับภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ทั้งนี้ต้องยึดชุมชนเป็นเป้าหมายในการพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนอย่างแท้จริง

คำสำคัญ : การพัฒนาชุมชน, บทบาทผู้นำชุมชน, กระบวนการพัฒนาชุมชน

Abstract

Community Development Enhance economic prosperity, social, political and cultural environment for the well-being of community members better, "community leaders" who will lead the community toward the goal. Therefore, leaders must adjust its role as listeners to acknowledge the problems and ways to solve by putting together create a sense of community and convince them of the importance of development. And Make the public aware of the value of community. In addition, they must be brought community members take action and devote the whole exercise. Intelligence And it's all available to the community to the goal. And develop their potential to become thinkers, analysts and planners to create a paradigm for seeking development models to suit the conditions of the community. The paradigm of development must start from the creation and development of community leadership and team building to change how the community. The network of public, private and civil society. The goal is to secure the community and under the context of a community of friends lead a truly sustainable community.

Keyword: Community Development, The role of community Leaders,
Paradigm of community development

บทนำ

“ชุมชน” (Community) เป็นกลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ อาจเป็นหมู่บ้าน ย่านหรือละแวก ที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน มีความเชื่อในคุณค่าบางอย่างคล้ายคลึงหรือสอดคล้องกัน มีการติดต่อสื่อสาร มีความเอื้ออาทร มีการจัดการ มีการเรียนรู้ และมีวัตถุประสงค์บางอย่างร่วมกัน หรือเป็นกลุ่มบุคคลอันเนื่องมาจากการประกอบอาชีพร่วมกัน หรือการประกอบกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม หรือความสนใจร่วมกัน เพื่อประสานผลประโยชน์ความรู้สึกเอื้ออาทรต่อกัน (ประเวศ วะสี, 2538) ชุมชนจึงเป็นหน่วยทางสังคมระดับฐานรากที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ และในปัจจุบันทุกภาคส่วนได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนให้มีขีดความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้เพื่อบูรณาการความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ซึ่งจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเห็นได้ชัดตั้งแต่แผนฯ ฉบับที่ 8 ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาฐานรากเพื่อความมั่นคงของประเทศชาติโดยมีเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน คือ “คน” (People) ซึ่งเป็นกลุ่มอันหลากหลาย

กระจายอยู่ทั่วประเทศ ทั้งเป็นหมู่บ้าน ชุมชนเมือง กลุ่มอาชีพ กลุ่มกิจกรรม หรืออื่น ๆ ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืน ซึ่งหากรากฐานของประเทศดีขึ้น เจริญขึ้นในทุก ๆ ด้าน ประเทศชาติก็ดีขึ้น เจริญขึ้น เป็นสังคมพัฒนา เมื่อสังคมพัฒนาดีแล้ว สมาชิกในสังคมย่อมได้รับผลพวงของการพัฒนา ทุกอย่างมันเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน การเร่งไปการพัฒนาไปที่คนก็คือการเร่งไปไปที่ชุมชน (ธนากร สังเขป, 2558)

การพัฒนาชุมชนนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาทรัพยากรที่มีค่าที่สุดของชุมชน นั่นก็คือ “คน” (People) และคนที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการพัฒนาชุมชนก็คือ “ผู้นำชุมชน” (Community Leaders) การพัฒนาชุมชนส่วนมากมักเกิดจากวิสัยทัศน์ของผู้นำชุมชนที่เป็นผู้กระตุ้น และนำพาสมาชิกในชุมชนดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ไปสู่เป้าหมาย เพราะผู้นำคือคีย์แมนหลักที่สำคัญในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะบรรลุเป้าหมายเป็นไปตามความต้องการของสมาชิกในชุมชนหรือการก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือไม่ “ผู้นำ” มีส่วนสำคัญให้เกิดการบรรลุผลและการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งนี้เนื่องจาก ผู้นำ คือบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจผ่านการลงฉันทมติหรือการคัดเลือกจากคนอื่น ๆ ในกลุ่มหรือสมาชิกในชุมชน และเป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ สามารถชี้แนะหนทางให้ผู้อื่นปฏิบัติตามความเชื่อมั่น ผู้นำจะเป็นผู้ที่อยู่ในอำนาจหรือตำแหน่งที่กำหนดให้เป็นผู้นำเป็นสิ่งที่มีความมากกว่าบุคคลอื่นในชุมชนนั้นเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ปรารถนาทั้งของคนและสมาชิกในชุมชน (T. N. Whitehead, 1963 : 68)

ดังนั้น ผู้นำจึงเป็นบุคคลสำคัญในการสร้างกระบวนการทัศนในการพัฒนาชุมชน และกระบวนการพัฒนาจะเป็นกลไกอันสำคัญที่กำหนดทิศทางนโยบาย แนวทาง และกระบวนการในการพัฒนา รวมทั้งบริหารจัดการชุมชน ด้วยกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนาทั้งองค์ภาพพ ทั้งนี้ผู้นำชุมชนเป็นคีย์แมนสำคัญที่จะผลักดันและนำพาชุมชนไปสู่จุดมุ่งหมาย คือ ชุมชนเข้มแข็งด้วยวิถีวัฒนธรรมของตน จนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นบทความนี้คณะผู้เขียนได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ แนวคิดบทบาทผู้นำ แนวคิดการพัฒนาชุมชน ตลอดจนข้อเสนอแนะในการพัฒนาบทบาทผู้นำและกระบวนการทัศนในการพัฒนาชุมชนเพื่อประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้ต่อไป

ความหมายของผู้นำ

ในทัศนะของนักวิชาการไทยมองว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มีอิทธิพลหรือมีอำนาจเหนือผู้อื่น และบทบาทต่อการกำหนดลักษณะพฤติกรรมกระทำ การคิด อารมณ์ ความรู้สึกของบุคคลหรือกลุ่มคน โดยผู้นำจะมีความสามารถทางการบริหารจัดการ และมีศิลปะในการโน้มน้าวจิตใจของกลุ่มบุคคลเกิดพฤติกรรมกระทำ การคิด อารมณ์ความรู้สึก หรือความตั้งใจที่จะแสดงออกทางใดทางหนึ่ง และผู้นำที่ดีมักจะประพฤติตนเพื่อเป็นแบบอย่างและเป็นต้นแบบที่ดีเพื่อสร้างความศรัทธาให้แก่กลุ่มคน ผู้นำที่ดีมักยืนอยู่ข้างหน้าเพื่อนำพาสมาชิกลงมือกระทำในสิ่งที่วางเป้าหมายไว้ร่วมกัน โดยผู้นำจะเป็นผู้นำพาในการ

กระทำ แนะนำ ช่วยเหลือ เป็นคีย์แมนสำคัญที่จะทำให้องค์กรประสบความสำเร็จ และไปถึงเป้าหมายสูงสุดขององค์กร (บุญทัน ดอกไธสง, 2535 : 266 ; เสนาะ ดีเยาว์, 2544 : 5 ; อุดม ทุมโฆสิต, 2544 : 230 ; รังสรรค์ ประเสริฐศรี, 2544 : 31)

ขณะที่นักวิชาการต่างประเทศมองว่า “ผู้นำ” เป็นบุคคลความสามารถและมีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นสูงสุดในกลุ่ม เป็นผู้ที่สามารถใช้อิทธิพลให้คนอื่นทำงานหรือเป็นบุคคลในกลุ่มที่ได้รับมอบหมายให้กำกับและประสานงานให้กิจกรรมของกลุ่มมีความสัมพันธ์กัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ (McFarland, 1989 : 214-215) โดยผู้นำเป็นผู้ที่ต้องปฏิบัติภาระหน้าที่ในตำแหน่ง ที่ได้รับมอบหมายจากบุคคลในกลุ่มอาจเป็นผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งหรือเป็นผู้ที่แสดงตัวเป็นผู้ที่มีอิทธิพล เพื่อนำพากลุ่มไปสู่เป้าหมาย (Yukl, 1998 : 3-4 ; Fiedler and Garcia, 1987) ซึ่งผู้นำจะต้องมีลักษณะสำคัญหลายประการ เช่น เป็นศูนย์รวมของพฤติกรรมกลุ่ม เป็นผู้ที่สามารถนำกลุ่มไปสู่จุดหมายที่ต้องการได้ เป็นผู้ที่ได้รับการเลือกจากสมาชิกของกลุ่มโดยใช้สังคมมิติ เป็นผู้ที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นในกลุ่ม และสามารถทำให้กลุ่มเกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นผู้ที่มีคุณลักษณะหรือมีพฤติกรรมของความเป็นผู้นำ เป็นผู้ริเริ่มกระทำสิ่งใหม่ ๆ เป็นผู้ออกคำสั่ง เป็นผู้ตัดสินใจ เป็นผู้จัดปัญหาการโต้แย้งภายในกลุ่ม เป็นผู้ให้การสนับสนุน เป็นหัวหน้าในการทำกิจกรรมกลุ่ม เป็นต้น (Carter, quoted in Shaw, 1976 ; Sears, Freedman and Peplau, 1985)

ส่วน “ผู้นำท้องถิ่น” หรือ “ผู้นำชุมชน” มักจะมีคุณลักษณะของผู้นำดังกล่าวในเบื้องต้น แต่จะเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพเด่นและความสามารถเป็นพิเศษมากกว่าบุคคลอื่น ๆ ในชุมชนหรือในท้องถิ่นนั้น ซึ่งผู้นำชุมชนจะมีบุคลิกภาพ ความรู้ ความสามารถ และทักษะที่แตกต่างกันไป โดยผู้นำชุมชนมักเกิดจากที่มาสองลักษณะ กล่าวคือ 1) เกิดขึ้นโดยตำแหน่งหน้าที่ เช่น ประธานชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ 2) เป็นผู้นำที่เกิดจากภาวะความเป็นผู้นำในตัวบุคคล ซึ่งมักเกิดจากการที่ทุกคนมีความผูกพันซึ่งกันและกันมีฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและจะต้องยอมรับนับถือความคิดเห็นของกันและกัน ด้วยเหตุนี้สถานการณ์ที่บีบตัวขึ้นจึงผลักดันให้สมาชิกของกลุ่มบางคนกลายเป็นผู้นำเนื่องจากคุณลักษณะพิเศษประจำตัวอีกด้วย เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความยุติธรรม ความโอบอ้อมอารี และความเสียสละ เป็นต้น ซึ่งผู้นำลักษณะมักถูกเรียกอีกอย่างว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” “ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน” “ประธานสมาคม” หรือ “ประธานชมรม” เป็นต้น โดยบุคคลเหล่านี้มักมีบุคลิกภาพ อุปนิสัย และความสามารถที่ดีเด่น ในสถานการณ์หนึ่งหรือในกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะเป็นผู้ที่สามารถจูงใจประชาชนให้มีความคิดเห็นคล้อยตามและลงมือทำงาน อย่างใดอย่างหนึ่ง พัฒนา บุญรัตพันธุ์ (2549 : 128-129)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้นำ (Leader) คือ บุคคลผู้มีความรู้ ความสามารถ ที่ดำรงตำแหน่งหรือมีอำนาจในการแสดงบทบาทหน้าที่ จูงใจให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ มีศิลปะที่สามารถมีอิทธิพลเหนือคนอื่น และนำบุคคลโดยได้รับความไว้วางใจ เชื่อใจ และได้รับความ

เคารพนับถือ ความร่วมมือ และความมั่นใจจากผู้ใต้บังคับบัญชาเหล่านั้นอย่างจริงจัง ส่วน “ผู้นำชุมชน” นั้นถือเป็นสมาชิกของชุมชนที่ได้ทำความดีประพฤติปฏิบัติตนเป็นประโยชน์ให้แก่ชุมชนจนเป็นที่ยอมรับของชุมชน ซึ่งมีทั้งผู้นำแบบทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ การเป็นผู้นำชุมชนจะทำให้เกิดอำนาจบารมีและความเคารพนับถือจากสมาชิกของชุมชนและได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้นำของชุมชนและได้ใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่ในการสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ชุมชนและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและในที่สุดทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทผู้นำ

ดังที่ทราบแล้วว่าผู้นำเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการกระทำและการบรรลุเป้าหมายของกลุ่มเป็นอย่างมาก ในส่วนนี้จึงเป็นการทำความเข้าใจเพิ่มเติมว่าผู้นำนั้นมีบทบาทต่อกลุ่มอย่างไรบ้าง โดยข้อสรุปเกี่ยวกับบทบาทของผู้นำ ดังนี้

1) บทบาทในฐานะสัญลักษณ์ขององค์กร กล่าวคือ ผู้นำเปรียบเสมือนแบรนหรือหน้าตาขององค์กร ดังนั้นผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญในการรักษาภาพลักษณ์ขององค์กรให้มีความน่าเชื่อถือต่อบุคคลภายนอก ผู้นำจึงต้องสร้างความน่าเชื่อถือต้องมีคุณสมบัติของผู้นำที่ดีด้วย ต้องเข้าใจถึงความสำคัญของดุลยภาพระหว่างคุณลักษณะ (Characteristics) กับความรู้ความสามารถ (Competence) (ธีรศักดิ์ ชนะบางแก้ว, 2558)

2) บทบาทในฐานะผู้บริหาร กล่าวคือ ผู้นำมักมีบทบาทและหน้าที่ในการเป็นผู้กำหนดนโยบาย การวางแผนและจัดองค์การ (Planning and Organization) การกำกับติดตาม (Monitoring) และการประเมินผลการดำเนินงาน ตลอดจนการจัดการความขัดแย้งและการสร้างทีมงาน (Managing conflict and team building) การให้ข้อมูล (Informing) การสร้างความชัดเจน (Clarifying) การแก้ปัญหา (Problem solving) การปรึกษาและมอบหมายงาน (Consulting and delegating) ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร (มูลนิธิร่วมพัฒนาพิจิตร, 2549 : 45 ; ชัชวาล อรวงศ์ศุภพัทธ์, 2552) นอกจากนี้ผู้นำต้องเป็นนักวางแผนจะต้องเป็นผู้ที่มองการณ์ไกล และมีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีด้วย (Barnard, 1970 : 450)

3) บทบาทในฐานะผู้ประสาน กล่าวคือ ผู้นำจะต้องเป็นผู้ประสานความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่มและสร้างเครือข่ายกับองค์กรภายนอก (Networking) และให้การสนับสนุนสมาชิกในการบรรลุเป้าหมายขององค์กร (ชัชวาล อรวงศ์ศุภพัทธ์, 2552)

4) บทบาทในฐานะผู้กระตุ้นหรือผู้สร้างแรงจูงใจ (Motivating) กล่าวคือ ผู้นำต้องสร้างสถานะที่จะกระตุ้นการสร้างเสริมและปลดปล่อยความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ผู้นำต้องมีศิลปะในการจัดการทรัพยากรบุคคลในองค์กรโดยเฉพาะการกระตุ้นหรือสร้างแรงจูงใจให้แก่สมาชิกในกลุ่ม เช่น การชมเชย การให้รางวัล (Recognizing and rewarding) การสร้างเสริมให้มีความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การ

งาน ตลอดจนการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม และให้ความสำคัญกับการทำงานแบบประชาธิปไตย ที่เชื่อว่าความสามารถพิเศษเฉพาะตัว ความสามารถ และศักยภาพ มีอยู่ในบุคคลทุกคน

จะเห็นได้ว่า ผู้นำมีบทบาทที่หลากหลายตามบริบทของสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งในฐานะตัวแทนของกลุ่มในการติดต่อกับภายนอก ในฐานะผู้บริหาร ในฐานะผู้ประสานสัมพันธ์ และผู้ใช้ศิลปะในการ กระตุ้นจิตใจ ให้องค์กรไปสู่เป้าหมาย ดังนั้นการพัฒนางานองค์กรหรือแม้แต่ชุมชนเองผู้นำจะต้องตระหนัก และเข้าใจในบทบาทของตนเป็นอย่างดีเพื่อแสดงบทบาทให้มีความเหมาะสมต่อการพัฒนางานองค์กรหรือ ชุมชนไปสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดการพัฒนาชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ร.9) (2517) ได้มีพระบรมราโชวาทใน พิธีพระราชทานปริญญาบัตร ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 19 กรกฎาคม 2517 ถึงหลักการพัฒนา ความตอนหนึ่งว่า “ในการพัฒนาประเทศนั้นจำเป็นต้อง ทำตามลำดับขั้น เริ่มด้วยการสร้างพื้นฐาน คือความมีกินมีใช้ของประชาชนก่อน ด้วยวิธีการที่ประหยัด ระมัดระวัง แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อพื้นฐานเกิดขึ้นมั่นคงพอควรแล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญ ขึ้นสูงขึ้นไปตามลำดับต่อไป...การถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นไปตามลำดับด้วยความ รอบคอบ ระมัดระวัง และประหยัดนั้นก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลวและเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้ แนวนอนบริบูรณ์”

โดยหลักคิดในการพัฒนาชุมชนมองว่าประชาชนและชุมชน จะต้องปรับตัวเพราะทุกฝ่ายเริ่ม เห็นความสำคัญและมุ่งเป้าการพัฒนาไปที่ประชาชนและชุมชน ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจะต้อง ดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน โดยเริ่มจาก 1) การเรียนรู้ คือ ต้องเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเอง และเพิ่มทักษะ และความสามารถให้ตนเอง โดยเฉพาะทักษะและความสามารถในการอาชีพ ขณะนี้ ภาคราชการ องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ก็กำลังส่งเสริมสนับสนุนช่วยเหลืออยู่ ถ้านิ่งเฉยโอกาสจะผ่านเลยไป ผู้ที่อยู่ในวัย ศึกษาหาความรู้ยิ่งจำเป็นจะต้องฉกฉวยโอกาสให้มาก 2) ปรับทัศนคติและค่านิยม มีทัศนคติและค่านิยม หลายอย่าง que ประชาชนและชุมชนจะต้องปรับเปลี่ยนในเวลา นี้ เช่น ทัศนคติและค่านิยม เรื่องอาชีพ ที่คิดว่าอาชีพเกษตรกรเป็นอาชีพที่ไม่มีเกียรติ อาชีพบริการเป็นอาชีพที่ต่ำต้อย เป็นต้น ต้องเป็นข้าราชการ ต้องทำงานธุรกิจ จึงจะมีเกียรติ มีหน้ามีตาในสังคม ต้องเข้าใจใหม่ อาชีพทุกอาชีพ ที่สุจริต มีเกียรติด้วยกันทั้งนั้น ถ้าพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าให้มากขึ้นและมากขึ้น ความสำเร็จในอาชีพนั้น แหละ คือเกียรติยศที่ผู้คนในสังคมจะยกย่อง ความสำคัญไม่ใช่อยู่ที่อาชีพ แต่อยู่ที่ผลสำเร็จของการ พัฒนาอาชีพ 3) สร้างแนวความคิดในการพึ่งตนเองเป็นหลัก ไม่ว่าเป้าหมายจะเป็นอย่างไร การคิดพึ่ง คนอื่นมากกว่าตนเองเป็นความล้มเหลวตั้งแต่แรก ชุมชนอ่อนแอและประชาชนยากจน เต็มไปด้วย ปัญหาชีวิต ก็เพราะความคิดแบบนี้ ลองพิจารณากรณีวัดในชุมชนเป็นตัวอย่าง ไม่ว่าจะสร้างจะทำอะไร

กรมการศาสนาไม่มาสร้างให้ ไม่บอกให้พัฒนาหรือทำอะไร ชุมชนคิดเอง ทำเอง ทั้งสิ้น และก็ทำได้ เจริญก้าวหน้าไปตามกำลังความสามารถของแต่ละชุมชน เป็นลำดับ บางวัดพระผิตเพี้ยนออกนอกกริด ชุมชนก็เข้ามาจัดการกันเอง และวัดก็อยู่คู่สังคมไทยมาจนทุกวันนี้ 4) ตั้งเป้าหมายชีวิตหรือเป้าหมาย ชุมชน สังคมพัฒนาแล้ว การมีสุขภาพที่ดีเป็นเป้าหมายสูงสุด สังคมด้อยพัฒนายังวัดกันด้วยอำนาจ ความร่ำรวย และเกียรติยศ สำหรับชุมชนเป้าหมายสูงสุด คือ ชุมชนเข้มแข็ง ประชาชนและชุมชนต้องปรับเปลี่ยนเป้าหมายชีวิตให้ถูกทิศทาง และ 5) การจัดการจะต้องมองตนเอง (ทั้งประชาชนและชุมชน) ในเชิงบูรณาการทั้งหมด (Holistic) และมองให้ครบถ้วน การจัดการจึงต้องจัดการให้ตีทุกภาค ส่วนและทุกระบบ และประชาชนหรือชุมชนจะต้องจัดการด้วยตนเองเป็นหลัก ไม่ติดความคิดพึ่งพิง ดังกล่าวมาแล้ว (ธนากร สังเขป, 2558)

นอกจากนี้แนวคิดพื้นฐานของการพัฒนายังมีจุดมุ่งเน้นที่ “วัฒนธรรมชุมชน” และ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” โดยกระแสภูมิปัญญาชาวบ้านได้ชี้ให้เห็นศักยภาพของสถาบันชุมชนต่าง ๆ อาทิ พระ ผู้นำอาวุโส เครือข่ายต่าง ๆ ที่ยังคงมีบทบาทอยู่ในชุมชน บุคลากรและสถาบันเหล่านี้มีบทบาทในการทำให้สังคมชนบทยังไม่แตกสลายทางด้านจิตใจและทางวัฒนธรรมท้องถิ่น หลักการดำเนินงานพัฒนาชุมชน กระบวนการทำงานพัฒนาชุมชน การปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการ (สัจจา จันทวิเชียร , 2558) ซึ่งหลักการสำคัญของการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นที่จะสามารถทำงานได้อย่างถูกต้องและทำให้งานมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วยแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาชุมชนในระดับการปฏิบัติ คือ 1) การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) โดยยึดหลักของการมีส่วนร่วมที่ว่าประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ วางแผนงาน การปฏิบัติการและร่วมบำรุงรักษา 2) การช่วยเหลือตนเอง (Aided Self - Help) คือ ต้องพัฒนาให้ประชาชนในท้องถิ่นพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยมีรัฐคอยให้การช่วยเหลือ สนับสนุน ในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน ตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม 3) ความคิดริเริ่มของประชาชน (Initiative) ซึ่งต้องใช้วิธีแห่งประชาธิปไตย และหาโอกาสกระตุ้นให้การศึกษา ให้ประชาชนเกิดความคิด และแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น 4) ความต้องการของชุมชน (Felt - Needs) คือ ต้องให้ประชาชน และองค์กรประชาชนคิดและตัดสินใจบนพื้นฐานความต้องการของท้องถิ่นเอง เพื่อให้เกิดความคิดที่ทำงานเป็นของประชาชน และจะช่วยกันดูแลรักษาต่อไป และ 5) การศึกษาภาคชีวิต (Life-Long Education) เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคน พัฒนาท้องถิ่น การให้การศึกษา ต้องให้การศึกษาอย่างต่อเนื่องกันไป ครอบคลุมทั้งบุคคลยังดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน (สมชาย ศรีวิรัตน์, 2558)

จะเห็นได้ว่าแนวคิดการพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นกระบวนการฐานราก กล่าวคือ การพัฒนาชุมชนจะมุ่งเน้นการพัฒนามนพื้นฐานของชุมชน ภายใต้คุณค่าของวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และสภาพแวดล้อมในชุมชน โดยที่ประชาชนและชุมชนจะต้องปรับตัว มีการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาตนเอง เพิ่มทักษะและ

ความสามารถให้ตนเอง ปรับทัศนคติและค่านิยม สร้างแนวความคิดในการพึ่งตนเองเป็นหลัก ตั้งเป้าหมายชีวิตหรือเป้าหมายชุมชน ซึ่งกระบวนการจัดการจะต้องมองตนเอง (ทั้งประชาชนและชุมชน) ในเชิงบูรณาการ (Holistic) และมองให้ครบถ้วน แล้วดำเนินการไปตามลำดับขั้นตอนตามหลักวิชา ภายใต้การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation)

บทบาทผู้นำกับกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาชุมชน

กระบวนการทัศน์ (Paradigm) เป็นกระบวนการคิด วิธีคิด ความคิด ความเชื่อ กรอบหรือแนวปฏิบัติ เป็นชุดความคิดของมนุษย์ที่นำไปสู่การปฏิบัติ (Kuhn, 1970 : 10) กล่าวคือ คนเราแต่ละคนมีความคิด ความเชื่อพื้นฐาน ในเรื่องต่าง ๆ อย่างไร ความคิดความเชื่อเหล่านั้นจะเป็นตัวกำหนดการกระทำ พฤติกรรม หรือความประพฤติปฏิบัติของคนเรา การพัฒนาชุมชนจึงจำเป็นต้องสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อพัฒนาภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว สังคมและชุมชนต้องการผู้นำเพื่อทำหน้าที่แนะนำแทนการสั่งการ ผู้นำยุคใหม่จึงต้องมุ่งเน้นการจัดการแบบเสริมพลังหรือปลดปล่อยพลังมากกว่าการควบคุมและสั่งการ ดังนั้นผู้นำจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนตัวเอง ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์หรือวิธีคิดของตัวเอง เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงรอบ ๆ ตัว

ดังนั้น “ผู้นำยุคใหม่” โดยเฉพาะผู้นำชุมชนต้องไม่ใช่ผู้นำแบบสั่งการแต่ต้องเป็นผู้นำแบบบูรณาการ กล่าวคือ ผู้นำจะต้องมีพฤติกรรมเพื่อสนองความต้องการของชุมชนโดยกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และกระจายอำนาจแก่สมาชิกในชุมชนให้ได้แสดงศักยภาพเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายร่วมกันของชุมชน โดยผู้นำชุมชนยุคใหม่จะต้องพัฒนาบทบาทของตนอย่างน้อย 9 ประการ ดังนี้

1. บทบาทในการเป็นผู้รับฟัง (Listener) คุณค่าพื้นฐานของผู้นำคือทักษะในการสื่อสารและการตัดสินใจ ทักษะที่สำคัญทั้งสองประการนี้ต้องได้รับข้อมูลสนับสนุนจากการรับฟังผู้อื่นอย่างเข้าใจ โดยผู้นำจะต้องค้นหาเพื่อให้ทราบเจตนารมณ์ของชุมชนและทำให้เจตนารมณ์เหล่านั้นให้เกิดความชัดเจน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแนวทางที่เหมาะสมในการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาขั้นต่อไป

2. บทบาทในการเป็นผู้สร้างความรู้สึกร่วม (Creator of Empathy) ผู้นำจะต้องพยายามทำความเข้าใจและรู้ซึ่งถึงความรู้สึกของสมาชิกในชุมชนอย่างมาก ให้ระลึกเสมอว่าคนทั่วไปล้วนต้องการการยอมรับและการตระหนักถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวของตน ผู้นำจึงควรแสดงความปรารถนาดีต่อผู้อื่นและไม่ปฏิเสธที่ตัวบุคคล ถึงแม้เขาจะมีพฤติกรรมต่อต้านหรือมีการแสดงออกที่ไม่ยอมรับในกระบวนการพัฒนา ทั้งนี้ผู้นำจะต้องทำงานร่วมกับผู้อื่นย่อมยากกว่าการทำงานกับสิ่งของ ดังนั้นพื้นฐานสำคัญในการทำงานของผู้นำคือจำเป็นต้องเข้าใจตนเองและเข้าใจผู้อื่นด้วย เพื่อหากวิธีทำให้ทุกคนรู้สึกอยากให้บรรลุเป้าหมายสุดท้ายร่วมกัน

3. บทบาทในการเป็นผู้โน้มน้าวใจ (Persuasive Person) ผู้นำจะต้องใช้ความสามารถในการโน้มน้าวใจมากกว่าอำนาจโดยตำแหน่งในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ในชุมชน ควรมุ่งที่จะทำให้ผู้อื่นคล้อยตามมากกว่าการข่มขู่ เพื่อสร้างข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ

4. บทบาทในการเป็นผู้สร้างความตระหนักรู้ (Awareness Creator) การสร้างความตระหนักรู้ในเรื่องทั่วไปและการตระหนักรู้ตนเองจะทำให้ชุมชนแข็งแกร่ง การตระหนักรู้ยังช่วยให้เข้าใจประเด็นเกี่ยวกับศีลธรรมและค่านิยม โดยนำทางให้บุคคลมองสถานการณ์เป็นองค์รวมมากขึ้น ซึ่งการตระหนักรู้ไม่ใช่สิ่งปลูกใจ แต่เป็นสิ่งปลูกใจให้ชุมชนมีตื่นตัวและกระตุ้นอย่างมีประสิทธิภาพ

5. บทบาทเป็นผู้นำในการปฏิบัติหรือผู้ร่วมลงมือกระทำ (Action Leader) โดยผู้นำยุคใหม่ไม่ใช่ผู้ที่แค่คอยสั่งการแต่ต้องเป็นผู้ที่นำพาสมาชิกในชุมชนลงมือปฏิบัติเพื่อรับทราบสภาพข้อเท็จจริง หากเกิดปัญหาผู้นำจะสามารถค้นหาวิธีแก้ไขได้อย่างทันที่ นอกจากนั้นผู้นำจะต้องคอยติดตามการปฏิบัติในขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อให้มั่นใจได้ว่าสมาชิกในชุมชนจะสามารถเข้าถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6. บทบาทในการเป็นนักวิเคราะห์ (Analyst) ผู้นำจะต้องเป็นนักวิเคราะห์ เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น หรือสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ และใช้เป็นรากฐานในการวาดหวังอนาคตร่วมกันของชุมชน ทั้งนี้ผู้นำจะต้องมีวิธีการหรือเทคนิคในการวิเคราะห์ที่มีความยืดหยุ่นตามสภาพการณ์ และบริบทของแต่ละชุมชน เพื่อวางแผนทางในการพัฒนาให้เหมาะสมต่อไป

7. บทบาทเป็นนักวางแผน (Planner) ผู้นำองค์กรหรือผู้นำชุมชนในยุคปัจจุบันจะต้องมีแผนงานที่เป็นแผนแม่บทของตนเอง เพราะการพัฒนาในปัจจุบันชุมชนต้องพัฒนาบนฐานศักยภาพของตนเอง เป็นเอกลักษณ์เฉพาะชุมชนนั้น ๆ ถึงแม้แนวทางหลักอาจเป็นแนวทางเดียวกันแต่รายละเอียดจะไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นผู้นำแต่ละชุมชนจะต้องออกแบบชุมชนของตนเองว่าจะพัฒนาไปในรูปแบบไหน อย่างไร อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้หากผู้นำยังมองไกลเท่าไรก็ยิ่งพัฒนาได้ดีเท่านั้น เพราะเป็นความต่อเนื่อง บางเรื่องต้องใช้เวลาจึงจะเป็นรูปธรรม การได้มาซึ่งแผนก็ได้มาจากการวิเคราะห์ซึ่งต้องนำมาจัดสร้างวิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ กลยุทธ์ต่าง ๆ จนถึงขั้นตอนสุดท้าย การวัดผลประเมินผล และช่วยการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาต่อไป

8. บทบาทในการเป็นผู้สร้างกระบวนทัศน์ (Paradigm Creator) ผู้นำจะต้องฝึกฝนความสามารถในการฝันถึงสิ่งที่ยิ่งใหญ่ ความสามารถในการมองปัญหาหรือชุมชนจากพื้นฐานแนวคิดที่เป็นกระบวนกรและเป็นระบบ กล่าวคือต้องคิดให้เหนือขึ้นไปจากสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน ผู้นำต้องมองการไกล (Foresight) การมองการณ์ไกลจะช่วยให้ผู้นำสร้างกระบวนทัศน์ภายใต้ความเข้าใจถึงบทเรียนจากอดีตและความเป็นจริงในปัจจุบัน และเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต คุณลักษณะนี้จะอยู่ในความสามารถในการหยั่งรู้ ซึ่งยังคงเป็นคุณลักษณะที่ไม่มีการศึกษามากนักในส่วนของภาวะผู้นำ แต่ก็เป็นส่วนที่ควรได้รับความสนใจ

9. เป็นผู้อุทิศตนต่อการพัฒนาชุมชน (Dedication) ผู้นำจะต้องเชื่อว่าการพัฒนาชุมชนเป็นสิ่งมีคุณค่า และผู้นำจะต้องอุทิศตนให้เกิดความเจริญงอกงามแก่ชุมชน ผู้นำจึงต้องตระหนักถึงความรับผิดชอบที่ยิ่งใหญ่ในการสร้างความเจริญงอกงามของชุมชน

กระบวนการทัศนในการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนถือเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ต้องอาศัยหลักการเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย ดังนั้นในบทความนี้ผู้เขียนขอนำเสนอกระบวนการทัศนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืน 8 ประการ ดังนี้

1. สร้างผู้นำในการพัฒนา (Leadership Development) ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ผู้นำคือบุคคลสำคัญที่จะเป็นผู้ขับเคลื่อนและกระตุ้นให้การพัฒนาชุมชนไปสู่เป้าหมาย ดังนั้นชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีผู้นำเพื่อการพัฒนา ซึ่งผู้นำยุคใหม่ต้องพัฒนาบทบาทให้เป็นผู้รับฟัง (Listening) เป็นผู้สร้างความรู้สึกร่วม (Empathy) เป็นผู้โน้มน้าวใจ (Persuasion) เป็นผู้สร้างความตระหนักรู้ให้กับชุมชน (Awareness) เป็นนักวิเคราะห์ (Analyst) เป็นนักวางแผน (Planner) เป็นผู้สร้างกระบวนการทัศน (Conceptualization) ที่สำคัญผู้นำจะต้องเป็นผู้นำในการปฏิบัติหรือผู้ร่วมลงมือกระทำ (Practice Leader) กับสมาชิกในชุมชน และต้องอุทิศตนต่อการพัฒนาชุมชน (Dedicated for Community)

2. พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน (Human Resource Development) โดยต้องถือเอาประชาชนเป็นศูนย์กลางหรือเป็นตัวตั้งในการพัฒนาเป็นองค์รวมอย่างสมดุลและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มนุษย์เป็นทรัพยากรหลักของชุมชน สังคม และประเทศชาติ มนุษย์จะเป็นผู้สร้างสรรค์และพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อเนื่องต่อไป มนุษย์อ่อนแอ ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ก็อ่อนแอ มนุษย์เข้มแข็ง ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ก็เข้มแข็ง มนุษย์เป็นอย่างไร ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ก็เป็นอย่างนั้น ดังนั้นชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งต้องพัฒนาทรัพยากรมนุษย์หรือสมาชิกในชุมชนให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพทั้งทางด้านสติปัญญา ความสามารถ ความคิด และความเสียสละต่อส่วนรวม

3. สร้างทีมในการพัฒนา (Team Work) ในยุคที่สังคมซับซ้อนมากขึ้น ผู้คนมีความรู้ ความคิด และความสามารถมากขึ้น เราต้องเชื่อในข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งว่าแท้จริงแล้วมนุษย์มีข้อจำกัด ไม่มีใครเก่งไปทุกเรื่อง และไม่มีใครทำงานคนเดียวได้โดยเฉพาะในภาวะที่ซับซ้อน ยิ่งซับซ้อนมากก็ยิ่งเป็นไปไม่ได้ที่ “ข้าจะมาคนเดียว และเก่งคนเดียว” ทางเลือกจึงต้องมีทีมงาน (Team Work) คือ รวบรวมความเก่งและโดดเด่นของแต่ละคน หลาก ๆ คน เก่งคนละด้านคนละอย่างจะทำให้มีพลังในการทำงาน ทีมทำงานจึงต้องเป็นรูปแบบการทำงานในอนาคต ยิ่งสร้างทีมในฝันได้ (Dream Team) ยิ่งจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาชุมชนมาก

4. พัฒนากระบวนการทำงานของชุมชน (Work Process) การพัฒนาชุมชนไม่ใช่หน้าที่ของผู้นำหรือทีมผู้บริหารเท่านั้น แต่ควรยึดหลัก “กระบวนการมีส่วนร่วม” (Participation) ของสมาชิกใน

ชุมชนทุกภาคส่วน ยิ่งสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมมากเท่าไร การทำงานก็จะยิ่งมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้นเท่านั้น หากการดำเนินการพัฒนาชุมชนได้รับความร่วมมือจากประชาชนย่อมสะท้อนถึงกระบวนการทำงานที่มีประสิทธิภาพ และบ่งถึงการพัฒนาได้ตอบโจทย์หรือความต้องการของประชาชนได้เป็นอย่างดี

5. สร้างเครือข่ายร่วมพัฒนา (Development Network) คือ การพัฒนาชุมชนต้องทำงานร่วมกันในหลายภาคส่วนแบบบูรณาการ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ถึงแม้เป็นการทำงานที่ยากเพราะมีความซับซ้อน ดังนั้นจึงต้องอาศัยทีมงาน (Team Work) ดังที่กล่าวแล้วในหัวข้อก่อน การประสานงานจึงมีความสำคัญมากในการทำงานเป็นทีม ซึ่งปัจจุบันก็มีเทคโนโลยีซึ่งเอื้อให้สามารถทำงานเป็นทีมได้ดี นอกจากนี้ก็ต้องสร้างความเป็นเครือข่ายให้เกิดขึ้น ให้เป็นโครงสร้างที่สำคัญในอนาคต

6. ยึดชุมชนเป็นเป้าหมายของการพัฒนา (Community Development) โดยต้องทำให้จุดเริ่มต้นของการพัฒนา “ระเบิดจากข้างใน” ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 9) เพราะการระเบิดจากข้างในคือความต้องการของสมาชิกในชุมชนจะมีจิตวิญญาณของความมุ่งมั่น ร่วมไม้ร่วมมือสานต่อจนสำเร็จลุล่วง และยั่งยืนต่อไป และฐานหลักของการพัฒนาก็คือศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนนั่นเอง นอกจากนั้นแล้วการเอาชุมชนเป็นฐานหรือเป็นเป้าหมายการพัฒนาจะไม่เกิดปรากฏการณ์ “กระจุก” ของผู้คน ณ กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จะลดทอนปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

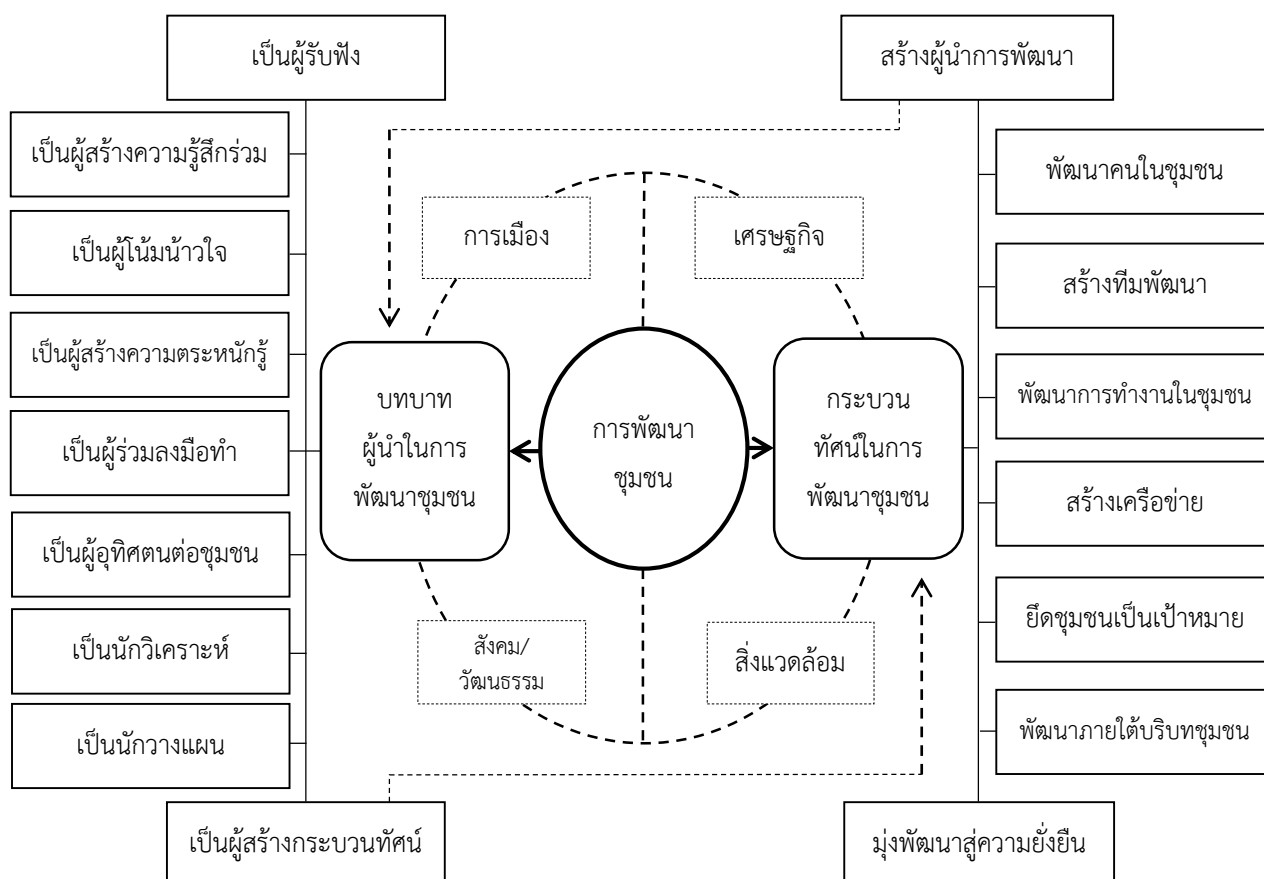
7. พัฒนาภายใต้บริบทของชุมชน (Context of Community Development) การพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับบริบท หรือบริบทไม่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนา เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนประการหนึ่ง เพราะจะเกิดความไม่สมดุลขึ้นอาจทำให้การพัฒนาไม่ต่อเนื่องได้ บริบทชุมชนได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน สมาชิกของชุมชน ผู้นำชุมชน วัฒนธรรมชุมชน สภาพทางภูมิศาสตร์ ฯลฯ เป็นต้น บริบทชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน

8. มุ่งการพัฒนาสู่ความยั่งยืนของชุมชน (Sustainable Development) การพัฒนาที่ยั่งยืนต้อง “ระเบิดจากข้างใน” ไม่ใช่ปัจจัยภายนอกไปกำหนดกรอบและทิศทางการพัฒนา บริบทภายนอกเป็นเพียงปัจจัยเสริม สนับสนุนและช่วยเหลือเท่านั้น ประการสำคัญอีกประการหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และค่านิยมอันดีงามของชุมชน ต้องทำให้มนุษย์กับธรรมชาติ และวัฒนธรรมได้เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทุกสิ่งทุกอย่างสมดุล เป็นไปตามวิถีธรรมชาติ การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ได้ปฏิเสธเทคโนโลยี แต่เทคโนโลยีจะต้องไม่ทำลายธรรมชาติ และประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมและวัฒนธรรมจึงจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากองค์ประกอบของบทบาทผู้นำชุมชน กับการกำหนดกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาชุมชนข้างต้น คณะผู้เขียนจึงขอเสนอผังมโนทัศน์บทบาทผู้นำกับกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาชุมชน โดยประยุกต์แนวการเขียนกรอบแนวคิดจากสัญญา เคนาภูมิ (2557 : 35-39) เป็นการเขียนกรอบ

แนวคิดเชิงองค์ประกอบ (Component Conceptual Framework) และเชิงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร (Relationships Between Variables Conceptual Framework) ได้แผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 บทบาทผู้นำกับกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาชุมชน

จากแผนภาพอธิบายได้ว่า ในการพัฒนาชุมชนนั้นมีสองสิ่งที่สำคัญคือ “ผู้นำชุมชน” และ “กระบวนการทัศน์ในการพัฒนา” โดยสิ่งสำคัญที่สุดของการพัฒนาคือ “ผู้นำชุมชน” ที่ต้องแสดงบทบาทสำคัญอย่างน้อย 9 ประการ คือ การเป็นผู้รับฟัง เป็นผู้สร้างความรู้สึกร่วม ผู้โน้มน้าวใจ ผู้กระตุ้นหรือสร้างความตระหนักรู้ โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือผู้นำต้องร่วมลงมือทำ ติดตามต่อชุมชน วิเคราะห์สถานการณ์เป็น และวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบ ที่สำคัญต้องเป็นนักสร้างกระบวนการทัศน์ในการพัฒนา โดย “กระบวนการทัศน์ในการพัฒนาชุมชน” เริ่มจากการสร้างผู้นำในการพัฒนา ต่อด้วยการพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้ ทักษะ และมีวิสัยทัศน์ร่วมเพื่อจัดตั้งทีมในการพัฒนา สิ่งสำคัญของกระบวนการทัศน์การพัฒนาชุมชนคือต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานของชุมชนโดยมุ่งเน้นการทำงานเป็นทีมมากกว่า one man show นอกจากนั้นต้องพัฒนาความร่วมมือเพื่อสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคม โดยมีเป้าหมายการพัฒนาคือการพัฒนาชุมชน

มุ่งสู่ความยั่งยืนภายใต้บริบทของชุมชน ที่แวดล้อมด้วยความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในยุคโลกาภิวัตน์

บทสรุป

การพัฒนาชุมชนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว สังคมและชุมชนต้องการผู้นำเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้นำในการพัฒนา ดังนั้นผู้นำจำเป็นต้องพัฒนาบทบาทของตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ซึ่งผู้นำชุมชนในยุคปัจจุบันจะต้องพัฒนาบทบาทของตนเอง 9 ประการ คือ (1) บทบาทในการเป็นผู้รับฟัง (2) บทบาทในการสร้างความรู้สึกร่วม (3) บทบาทในการเป็นผู้โน้มน้าวใจ (4) บทบาทในการเป็นผู้สร้างความตระหนักรู้ (5) บทบาทในการเป็นผู้นำในการปฏิบัติหรือเป็นผู้นำลงมือ (6) บทบาทในการเป็นผู้ติดตามต่อการพัฒนาชุมชน (7) บทบาทในการเป็นนักวิเคราะห์ (8) บทบาทในการเป็นนักวางแผน และที่สำคัญอย่างยิ่งคือ (9) บทบาทในการเป็นนักสร้างกระบวนการทัศน เพื่อคิดวางแผน และสร้างรูปแบบในการพัฒนาให้เหมาะกับสภาพชุมชนของตน ส่วนกระบวนการทัศนในการพัฒนาชุมชนนั้นต้องเริ่มจากการสร้างผู้นำในการพัฒนา การพัฒนาคนในชุมชนให้พร้อมต่อการพัฒนา การสร้างทีมเพื่อการพัฒนา การพัฒนาระบบการทำงานในชุมชน การสร้างเครือข่ายการพัฒนา ทั้งนี้กระบวนการในการพัฒนาจะต้องยึดชุมชนของตนเองเป็นเป้าหมายในการพัฒนา และต้องพัฒนาภายใต้บริบทของชุมชนเพื่อสร้างการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน ดังนั้นผู้นำชุมชนจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบทบาทและปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนหรือวิธีคิดของตัวเอง เพื่อเป็นผู้นำการพัฒนาสู่ความยั่งยืนของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- ชัชวาล อรวงศ์ศุภพัทธ์. (2562). *บทบาทของผู้นำที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้นำที่ดี*. Writer แบ่งปันความรู้. เรียกใช้เมื่อ 16 พฤษภาคม 2562 จาก http://www.tpa.or.th/writer/read_this_book_topic.php?bookID=1355&read=true&count=true.
- ธนากร สังเขป. (2562). *หลักคิดในการพัฒนาชุมชน*. สถาบันพัฒนาวิชาชีพชุมชน. เรียกใช้เมื่อ 13 พฤษภาคม 2562 จาก <http://www.franchisecb.com/content-99-4-105-2528-1.html>.
- ธีรศักดิ์ ชนะบางแก้ว. (2562). “บทบาทภาวะผู้นำ”. บ้านจอมยุทธ. (ออนไลน์) 26 พฤษภาคม 2562 จาก http://www.baanjommyut.com/library_2/the_nature_of_leadership/04.html.
- บุญทัน ดอกไธสง. (2535). *จิตวิทยาผู้นำและมนุษยสัมพันธ์*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ประเวศ วะสี. (2538). *ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.

- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2517). *พระบรมราโชวาท*. ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 19 กรกฎาคม 2517.
- พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์. (2549). *การสร้างพลังชุมชนโดยกระบวนการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: เลิฟแอนด์ลิฟเฟิล.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. (2544). *ภาวะผู้นำ = Leadership*. กรุงเทพมหานคร: Diamond in Business World.
- สมชาย ศรีวิรัตน์. (2562). *การพัฒนาชุมชนท้องถิ่น : แนวคิด หลักการพัฒนา และการดำเนินงานพัฒนาชุมชน*. GotoKnow. เรียกใช้เมื่อ 6 พฤษภาคม 2562 จาก <https://www.gotoknow.org/posts /549133>.
- สัจจา จันทวิเชียร. (2562). *ปรัชญาการพัฒนาชุมชน*. อีบุ๊ก บัฟเฟต. เรียกใช้เมื่อ 1 พฤษภาคม 2562 จาก <https://buffet.ookbee.com/book/23891473-1e54-4307-94d6ac6e11d88ebb>.
- สัญญา เคนาภูมิ. (2557). การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยเชิงปริมาณทางรัฐประศาสนศาสตร์จากการทบทวนวรรณกรรม. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, 3 (1) ; มกราคม-มิถุนายน 2557.
- เสนาะ ตีเยาว์. (2544). *หลักการบริหาร*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อุดม ทุมโหลติ. (2544). *การจัดการ*. เอกสารประกอบการศึกษากระบวนวิชา รศ 610 (หน้า 230-235). กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะรัฐประศาสนศาสตร์.
- Fiedler, F and Garcia, J. (1987). *New Approaches to Effective Leadership*. Cognitive Resources and Organizational Performance. New York: Wiley.
- Kuhn, T. S. (1970). *The structure of science revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- McFarland, G. B. (1989). *Thai-English dictionary*. Stanford, CA: Stanford University.
- Sears, D. O., Freedman, J. L. and Peplau, L. A. (1985). *Social Psychology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- Shaw, M.E. (1976). *Group Dynamic*. The Psychology of Small Group Behavior (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- T.N. Whitehead. (1963). *Leadership In Free Society*. Carubridge: Harvard University Press. p. 68.
- Yukl, G. (1998). *Leadership in organizations*. (4th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.